

Osmanlı Devleti'nde Sosyal Hayat

Prof. Dr. Özgür YILDIZ

*“Bir bahçeye giremezsen, durup seyran eyleme.
Bir gönül yapamazsan, yıkıp viran eyleme”*

Yunus Emre

Prof. Dr. Özgür YILDIZ

OSMANLI DEVLETİ'NDE SOSYAL HAYAT

ISBN 978-625-7676-57-1

DOI 10.14527/9786257676571

Kitap içeriğinin tüm sorumluluğu yazarına aittir.

© 2021, PEGEM AKADEMİ

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Pegem Akademi Yay. Eğt. Dan. Hizm. Tic. A.Ş.'ye aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı; mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Bu kitap T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Okuyucularımızın bandrolü olmayan kitaplar hakkında yayinevimize bilgi vermesini ve bandrolsüz yayınları satın almamasını diliyoruz.

Pegem Akademi Yayıncılık, 1998 yılından bugüne uluslararası düzeyde düzenli faaliyet yürüten **uluslararası akademik bir yayınevidir**. Yayımladığı kitaplar; Yükseköğretim Kurulunca tanınan yükseköğretim kurumlarının kataloglarında yer almaktadır. Dünyadaki en büyük çevrimiçi kamu erişim kataloğu olan **WorldCat** ve ayrıca Türkiye'de kurulan **Turcademy.com** tarafından yayınları taranmaktadır, indekslenmektedir. Aynı alanda farklı yazarlara ait 1000'in üzerinde yayını bulunmaktadır. Pegem Akademi Yayınları ile ilgili detaylı bilgilere <http://pegem.net> adresinden ulaşılabilir.

I. Baskı: Mart 2021, Ankara

Yayın-Proje: Şehriban Türüldür
Dizgi-Grafik Tasarım: Müge Çetin
Kapak Tasarım: Pegem Akademi

Baskı: Sonçağ Yayıncılık Matbaacılık Reklam San Tic. Ltd. Şti.
İstanbul Cad. İstanbul Çarşısı 48/48
İskitler - Ankara
Tel: (0312) 341 36 67

Yayıncı Sertifika No: 36306

Matbaa Sertifika No: 47865

İletişim

Karanfil 2 Sokak No: 45 Kızılay / ANKARA
Yayınevi: 0312 430 67 50 - 430 67 51
Dağıtım: 0312 434 54 24 - 434 54 08
Hazırlık Kursları: 0312 419 05 60
İnternet: www.pegem.net
E-ileti: pegem@pegem.net
WhatsApp Hattı: 0538 594 92 40

ÖN SÖZ

Osmanlı Devleti; birçok milleti içinde barındıran, çok dili ve çok kültürlü bir mozaği 600 yıl boyunca çatıştırmadan yaşatmaya çalışan muazzam bir yönetim anlayışına sahiptir. Millet sistemi üzerine tesis ettiği hoşgörü siyaseti, hiçbir vatandaşı hor görmeden tecelli etmiştir. Elinizdeki eserde; millet sistemi üzerinden hareketle Osmanlı Toplumundaki sosyal değişimi ve sosyal hayat ile ilgili az bahsedilen konuları Osmanlı Arşivi'nden yararlanarak izah etmeye çalıştım. Eserde; Osmanlı toplumundaki eğlence anlayışı, kahvehaneler, sirk, düğünler, ziraat, evcil-vahşi hayvanlar, tiyatro, sinematograf, sinema, güreş, at yarışı, bisiklet ve futbol gibi konulardan kısada olsa bahsettim.

Temennim eserin bolca okunması ve okuyanlara yeni ufuklar açmasıdır. Eseri tüm gönülden okuyanlara, her zaman desteğini yanımda hissettiğim ailem, sevdiklerim ve sevenlerime armağan ediyorum.

Prof. Dr. Özgür YILDIZ

— — — — —
“Bu eseri
gönül bahçemize girenlere
ithaf ediyorum.”
— — — — —

Prof. Dr. Özgür YILDIZ

Özgür Yıldız, 1976 yılında Kütahya'nın Gediz ilçesinde dünyaya gelmiş olup aslen Balıkesir'lidir. İlk ve Orta öğrenimini Balıkesir'de, lise eğitimini Kütahya'da tamamladıktan sonra 1999 yılında Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Fakültesi Tarih Öğretmenliği bölümünü bitirmiştir. 2003 yılında Dokuzeylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Tarih Öğretimi Bölümünü tamamlayarak uzman; 2007 yılında Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Bölümünü bitirerek Doktor unvanı aldı. Yazar 2009 yılında Muğla Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Orta Öğretim Sosyal Alanlar Tarih Bölümüne Yrd. Doç. Dr. olarak atandı. 2013'de Yakın Çağ Tarihi alanında doçent, 2020 yılında aynı alanda Profesör oldu. Halen Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Eğitim Fakültesinde, Sosyal Bilimler Eğitimi bölümünde görev yapan yazar; Yakın Çağ Tarihi, Türk Eğitim Tarihi, Osmanlı Tarihi ve Amerikan Misyonerleri konularında ulusal ve uluslararası yayınlar yapmaktadır.

ORCID No: 0000-0003-0015-9583

İÇİNDEKİLER

Ön Söz.....	iii
Prof. Dr. Özgür YILDIZ	v
Millet Sistemi ve Toplumsal Değişim	2
Eğlence ve Mekânların Değişime Etkileri	10
Kahve ve Kahvehaneler	16
Düğünler.....	23
Sirkler, Evcil ve Vahşi Hayvanlar, Ziraat ve Ticari Hayat	33
Amerikan Misyonerlerinin Gözlemleriyle Osmanlı Toplumu ile Amerikalılar Arasındaki Farklar	38
Tiyatro.....	45
Sinematograf ve Sinema	61
Güreş	79
At Yarışı ve Bisiklet.....	85
Futbol	89
Kaynakça.....	93
Dizin.....	101

— — — — —
“Her gün bir yerden göçmek ne iyi
Her gün bir yere konmak ne güzel
Bulanmadan, donmadan akmak ne hoş
Dünle beraber gitti cancağızım
Ne kadar söz varsa düne ait
Şimdi yeni şeyler söylemek lazım.”

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî

— — — — —

MİLLET SİSTEMİ VE TOPLUMSAL DEĞİŞİM

“Osmanlı Millet Sistemi” kavramının bilinmesi ve anlaşılması, 600 yıl süren bir devletin devamlılık sırrına mazhar olmaktır. Altı asır boyunca Osmanlı Devleti, üç kıtaya yayılmış, geniş bir coğrafyada Müslüman ana unsur ile birlikte çeşitli ırk, dil, din ve kültüre sahip unsurları hoş görü içinde bir arada tutmayı başarmıştır. Günümüzde süper güç olarak tanımlanan ülkelerin, Osmanlı Devleti’ni detaylı araştırmalarının en büyük nedeni de budur.

Osmanlı toplumu çeşitli din, mezhep ve ırklara mensup topluluklardan oluşmuştur. Ancak toplum; ırk esasına göre değil, düşünce ve inanç temeline göre teşkilatlanmıştır. Fatih Sultan Mehmed İstanbul’u feth ettiğinde Patrik Georgios Scholarios’u millet başı ilan ederek, Ortodoks Patrikhanesi kurum olarak tanımanın yanında idari sitemde “*millet sisteminin*” teşkilini sağlamıştır. Osmanlı Devleti’nin yükseliş aşamasında millet terimi Müslüman cemaati göstermek için kullanılmıştır.

Gayrimüslim tebaa için zımmi terimi kullanılmıştır. Osmanlı Devleti’nin dönüşüm ve değişim evresiyle birlikte “Millet” kavramı ön plana çıkmaya başlamıştır. Osmanlı Devleti’nde millet terimi değişim ile birlikte, Gayri Müslim dini cemaatleri işaret etmek için kullanılmıştır. Rum Ortodoks Patrikhanesi idaresinde Hıristiyan Ortodoks Milleti, Ortodoks olmayan bütün doğu Hıristiyanlarını kapsayan Ermeni Milleti, Musevi Milleti ve sonraları bunlara eklenen Protestan Milleti gibi milletler “Millet başı” (kocabaşı) ünvanıyla anılan yöneticiler tarafından idare edilmiştir. Osmanlı Devleti “Millet başına” özerk dini, hukuki ve idari yetki vermektedir. Millet başı sadece dini konularda değil; evlilik, boşanma, eğitim, miras gibi meselelerle de ilgilenmiş ve yetkilendirilmiştir. Böylelikle Osmanlı Devleti içinde yer alan farklı kültürdeki azınlıkların; din, dil ve özel işlerine karışmamış ve onların kendi içlerinde özerk ola-

rak yaşamalarına izin vermiştir. Osmanlı Devleti uyguladığı “Millet Sistemi” sayesinde Osmanlı Barışı’nı (Pax Ottomana) kurmuştur.

Osmanlı toplumunda yaşayan Rumlar, Ermeniler, Yahudiler, Slavlar, Romenler ve Araplar inançlarına göre belirli bir özerklik içinde yaşamışlardır. Osmanlı hoşgörüsünün temel sırrı budur. Bu sır altı yüzyıllık hoşgörü egemenliğin yanıtıdır. Osmanlı Devleti’ndeki hoşgörü anlayışının kökü de “Türk Töresi”’sinden gelmektedir. Osmanlı Devleti’nin hüküm sürdüğü geniş coğrafyada bugün otuz üç, ulus - devletin bulunması ve bu devletlerin dil, din ve kültürel bir başkalaşıma uğramamaları “hoş görü mü?” yoksa “hor görü mü?” tartışmalarının da diğer 33 ulus tarafından kanıtlanabileceği gerçeğini değiştirmez.

Gerçek budur ki; Osmanlı Devleti, toplum yapısı ve dini bakımından çok renkli ve kalabalık bir listeye sahiptir. Ortaylı’nın belirttiği gibi kiliseleri saymaya bile iki elin parmakları yetmez. Rum Ortodoks Kilisesi, Ermeni Gregoryen, Ermeni Katolik, Ermeni Protestan, Süryani Ortodoks, Süryani Katolik, Kaldani Katolik ve Nasturi Kilisesi sadece bu topraklarda doğan kiliselerdir (Ortaylı, 2018,s.3)

Bu çok renkli, çeşitli dini ve toplumsal yapıya rağmen; Osmanlı mahallesinde birçok millet barış içinde ortak yaşama alanı bulmuştur. Türk şehirlerinin hepsi mahalleler haline bölünmüştür. Bassano’nun belirttiğine göre; *Her gece, Kanuni Sultan Süleyman döneminde, her bir mahalleye bağlı evden bir kişi bekçilik yapmak zorundadır. Dolayısıyla her gece dört kişi bekçilik yapacakları arar. Bu sıkıntıyı yaşamak istemeyen yılda 4 scudo ödeyerek, onun yerine bu işi yapacak kişiyi tutabilir. Gece vakti aynı turda, çok sayıda olduklarından, bir Hristiyan, bir Türk ve bir Musevi birlikte denk gelebilir. Mahalle alanı dâhilinde, bir elinde fener, diğer elinde ise bir sopa ile bütün gece boyunca yürürler...*(Bassano, 2015, s.47). Ortak yaşama toplumun her alanında hoşgörü içinde hissedilir. Farklı dinlere mensup bekçiler gece boyunca kültürel aktarımı sağladıkları gibi ortak noktaları görmenin de huzurunu yaşarlar.

Osmanlı Devleti'nin toplum ve sosyal yapısının değişim ve dönüşüm evresi Lale Devri ile birlikte hareketlenmeye başlamış, Tanzimat Reformları ile üst boyutlara gelmiştir. XVIII ve XIX. yüzyıl Osmanlı Devleti'nde modernleşme anlamında büyük adımların atıldığı bir dönemdir. Osmanlı Devleti, Avrupa'nın üstünlüğünü kabul ederek, başta askeri olmak üzere, idari, ekonomik ve kültürel alanda bir dizi reformlar yapmıştır. Özellikle III. Selim ile birlikte devamlı elçiliklerin kurulması ve Londra, Paris ve Viyana'ya giden elçilerin Batı ile doğrudan temas etmeleri Osmanlı aydınlarının fikri olarak dönüşümünü başlatmıştır. Aydınlar da oluşan dönüşüm, toplumun üst tabakalarında yoğun olarak görülürken, toplumun geneli içinde de fark edilebilir bir şekilde hissedilmesi yapılan reformlar ile olmuştur.

III. Selim ile başlayan modernleşme hareketi, II. Mahmut ile birlikte hız kazanmıştır. 1826 yılında yeniçeri ocağının kaldırılmasıyla birlikte, II. Mahmut, yenilikler konusunda daha özgür bir ortama kavuşmuştur. Bu dönemde Takvim-i Vekayi'nin basılmasıyla Osmanlı Devleti ilk yayın organına kavuşmuştur. II. Mahmut basın ile sınırlı kalmayıp toplumsal alanın ve devlet organlarının hemen hemen her alanında yenilikler yapmıştır. Mehterhanenin varlığına son vererek, Avrupa'dan getirdiği Danizetti'ye askeri bando kurdurmuş, resmini devlet dairelerine astırıp, balolara katılmıştır. Reform hareketleri hız kazandığında Tanzimat Fermanı kaçınılmaz hale gelmiştir. Reis-ül Küttablıktan gelenlerin "sadrazam" olmasıyla birlikte Tanzimat Reformları ve asıl dönüşüm başlamıştır. Dönüşüm elit sınıf tarafından Osmanlı başkentinde başlamış ve taşraya yayılmıştır.

Batı tarzı kurum ve kuruluşlar sosyal hayatın içinde yer almaya başlarken şehirlerde artık güne uyananlar beklenti ve tutumlarıyla artık dünden farklıydılar. Müslüman ve zımmi için aynı güneş doğmakta, hava aynı olmakla beraber gündelik hayat tabiki farklıydı. Müslüman kesimde günlük hayat ezan vakitleriyle ayarlanıyordu. Sabah ezanıyla uyanan Müslüman halk sabah namazının ardından ahşap evinde günlük kıyafetlerini giyiyor. Gömme dolaplarına yor-

gan ve yataklarını kaldırıyordu. Osmanlı mahallesinde genellikle birbirini tanıyan insanlar sosyal dayanışma içinde yaşayan toplum özelliği sergilerken sıcacık ilişkiler toplumun ahlâkına yansırıyordu. Müslüman mahallesinde dinle bütünleşmiş bir hayat görünüyordu. Özellikle akşam ve yatsı namazlarının mahallenin bütün erkeklerinin katılımıyla kılındığı seyyahların gözlemlerinde de yer almaktadır.

Luigi Bassano'ya göre; “ *Senenin her mevsiminde Türk erkek ve kadınları sabah, şafak sökerken yataktan kalkar. Şafak zamanı onların danışment dediği bir müezzin bir kulenin (minare), tepesinden çok yüksek sesle bağırarak(ezan) onları tan vaktindeki güneşin ak ışıklarıyla camiye giderek Tanrı'ya lütuf gösterisinde bulunmaları için kalkmaya davet eder.... Müezzinin sesini duyduktan sonra herkes giyinir, evden çıkarak hamama gider ve bunları kanunun buyruğunu yerine getirmek üzere.... Tanrı huzuruna tertemiz ve yıkanmış olarak çıkabilmek için camiye gider. Sadece bazıları hamamdan önce dükkânlarını açmaya gider ve orada çıraklarını bekçi olarak bıraktıktan sonra yıkanabilmektedirler*” (Bassano, 2015, s.11). Türklerdeki temizlik ve hamam kültürü batılı seyyahların genelde ilgisin çeken bir konu olmuştur. Güreş'in, A. Olivier'den aktardığına göre; “*Hamama giderken nefis ve nadide yemekler, kahveler ve şerbetler hazırlatılır, bütün hamamı gül suyuna ve misk kokularına boğarlar. Bu tür hamam alemleri, çoğunlukla çalgılar, şakalarla devam eder, kukla oyunları ile sona erer. Ancak böyle günlerde hamam, zenginler tarafından tamamen kiralanır ve diğer müşterilere kapanır.*” (Güreş,2013,s.160). İki örnekte de görüldüğü üzere hamam bir keyif aynı zamanda Türklere bir yaşam biçimidir. Kütükoğlu'na göre: “*Hamam hazırlığı bir gün önceden yapılır, hamam bohçaları ve ertesi gün öğleyin hamamda yenilecekler hazırlanırdı. Hanımların tertip, titizlik ve el hünerlerini sergileyen hamam bohçaları oldukça önemliydi. Çamaşırlar, peştamallar, oyalı tülbentler, fildişi taraklar, hamam tasları, keselerden başka, soyunma bohçalara, bunla da büyük bir bohçaya konur ve hamam günü halayağa verilerek hamam götürülürdü. Hamamda, hamamın idarecisi olan ana kadın ve natır*

misafirleri karşılar... Hamamdan çıkan müşteriye hamamcı kahve yapar sunar, çıkmadan da özellikle çocuklar susam helvası aldirmakta yarışırıldı..." (Kütükoğlu, 2018, s.154,155).

Yemekte doğal olarak günlük hayatın vazgeçilmeziydi. Yemeklerle ilgili kurallar "aşırıya kaçmama ve tevazuyu elden bırakmama şeklinde oluşmuştur". Yemeklerle ilgili gelenekselleşmiş kurallar Akman'a göre şöyledir (Akman, 1999, s.334):

1. Yemeğe tuzla başlayıp tuzla bitirmek
2. Aynı kaptan yemek
3. Ekmeği ve eti bıçakla kesmemek
4. Ancak çok acıkıldığı zaman yemek
5. Sofradan iyice doymadan kalkmak

Osmanlı toplumunda; kahvaltı sini üzerinde yer sofrasında yenilmektedir. İşe gidenler öğlen yemeklerini çorbacılar veya muhallebicilerde yiyorlardı. Arşiv belgelerine yansıyan pastaneler rağbet görmeye başlıyordu. Kahve ve kahvehane vazgeçilmez olup keyif için aranıyordu. Akşam yemeği koyun eti, pilav, soğan, sarımsak, yoğurt, ırmik, haşlanmış tavuk ve çeşitli sebzeler mevsime göre hazırlanıyordu. Sudan sonra en çok boza, pekmez, bal suyu gibi şerbetler içilirdi. Üzüm, elma, armut, kiraz, şeftali, incir, nar, gibi meyvelerin severek yenilir, bu meyvelerden şerbet, reçel, hoşaf ve şekerleme yapılarak tüketilirdi. Bassano'a göre; Türkler bolca koyun, koç ve keçi eti yerlerdi. Mutfak genelde sadedir. Yaz olsun, kış olsun, ezilmiş sarımsak en çok hazırladıkları çeşni türüdür. Koyun baş ve parçalarına çok değer verirler ve birçok dükkânda pişmiş halde satılır. İçecekler, arpa, bazen darı çoğunlukla elma armutla ve erikle yapılan kuvvetli şerbetlerden hazırlanır (Bassano, 2015, s.95,96).

Osmanlı Devleti'nde yemek yeme usulü ile ilgili Gürer'in, Pouquevillè'den aktardığına göre; "Masanın üzerinde ne örtü, ne çatal, ne tabak ne de bıçak vardır; masadaki servis gereçleri bir tuzluk, tahta, sedef veya bakır kaşıklar, masadakilere dolaştırılan tek parça büyük bir havludan ibarettir. Ekmekler lokmalar halinde kesilir ve

masa zeytin salatası, küçük salatalık, kereviz, turşu ve sıvı reçellerden oluşan beş altı kap yiyeceklerle donatılır. Daha sonra, soslar ve daha önce bahsettiğim yahniler getirilir ve yemek pilavla bitirilir.... Yemekten sonra içilen içecekler su ve şerbetir” (Gürer, 2013,s.268).

Gayrimüslimler tarafından rakı ve şarap da üretilip içilirdi. Belgelerde yer alan meyhane, gazino gibi gece mekânları gayrimüslimlere aitti. Osmanlı çarşısında yer alan çeşitli dükkânlar sosyal hareketliliği sağlıyordu. Çarşı, pazar ve bedestenler sadece alış veriş için değil gezip dolaşmak içinde gidilirdi. Haftalık tatil günü Cuma idi. Panayırlar, bayramlar, pazarlar, hamamlar, sirkler ve çeşitli sporlar toplanma ve birlikte olmanın nedenleri idi.

Köylerde, klasik köy hayatı yaşıyor, tarımla uğraşan köylü genelde ekonomik olarak günlük ihtiyaçlarını karşılamaya çalışıyordu. Tarım ve hayvancılık etrafından sosyal yaşam şekilleniyordu. Müslüman ve Hristiyan olarak birlikte yaşanan köyler vardı. Cami, kilise ve zaviyenin bir arada görülmesi doğaldı. Aralarında karışıklık çok nadir görülürdü. Kültürlerine göre düğünler, bayramlar ve eğlenceler oluyor, benzerlik çok olduğu gibi din eksenli farklılıklarda görülüyordu. Konargöçerlerde mevcut olup, onlar yaylak ve kışlak hayatlarını tarım ve hayvancılık ekseninden sürdürüyordu.

İlkbaharın gelmesiyle birlikte, şehirlerde ve özellikle de başkent İstanbul'da; mesire alanları halkın vazgeçilmezi haline geliyordu. Özer'in belirttiğine göre İstanbul'da başlıca mesire yerleri olarak; “*Büyükkada'da çamlıklar ve tepesi, Heybeli'de Çam Limanı, Kadıköy'de Kuşdili Çayırı, Yoğurtçu Çayırı, Fener, Kalamış, Haydarpasha Çayırı; Erenköy'ünde, Çiftelhavuzlar; Çamlıca'da Büyük Çamlıca Tepesi, Üsküdar'da İbrahim Ağa Çayırı...*” (Özer, 2014, s.204) gibi birçok yeri saymak mümkündür. Halkın eğlence kültüründe mesire yerlerinin önem arz ettiği mesire yerlerinin sayısının fazla olmasından da anlaşılmaktadır.